

nych zasobach globalnej sieci i wskazuje na miejsca szczególnie przydatne katechetom” (s. 202).

Z oryginalnym środkiem dydaktycznym wspomagającym efektywność edukacji religijnej dzieci i młodzieży zapoznaje czytelnika dr Anna Zellma (OUW) w opracowaniu *Portfolio jako środek dydaktyczny w szkolnym nauczaniu religii* (s. 221–237). Podejmując próbę zdefiniowania pojęcia „portfolio”, autorka powołuje się na współczesnych dydaktyków podkreślających, że za pomocą tego pojęcia „wskazuje się na celowo i systematycznie sporządzany zbiór prac ucznia, który dokumentuje jego starania, postępy i osiągnięcia w jednym lub kilku przedmiotach” (s. 223). Kolekcja prac w założeniach portfolio może być prowadzona w formie teczki, segregatora, albumu czy zapisu na dyskiecie bądź płycie CD (s. 223). Artykuł ten nabiera szczególnej wartości w kontekście niemal powszechnego zjawiska borykania się szkół z brakiem odpowiedniej infrastruktury dydaktycznej oraz wyposażenia w postaci wysokiej jakości pomocy audiowizualnych. Autorka przedstawia w nim bowiem prosty środek pozwalający uczniom uświadomić zmiany zachodzące w ich rozwoju religijnym, a katechetom pomóc w planowaniu kolejnych działań edukacyjnych (s. 226).

Całość pracy zwieńczono treścią scenariusza katechezy o temacie *Jalmużna to sprawa serca, czyli każdy może zostać żebrakiem* (s. 239–254). Jest to z całą pewnością swoista katecheza pokazowa, w której autorka, Grażyna Teresa Granat, prezentuje możliwości zastosowania środków dydaktycznych w postaci kartek, zdjęć i reportażu radiowego.

Prezentowana publikacja podejmuje problem środków audiowizualnych w katechezie w sposób wnikliwy i kompetentny. Większość artykułów zawiera założenia teoretyczne z odniesieniem do praktyki katechetycznej i tym samym wieloaspektowo ujmuje podjęte zagadnienie. Katecheci, dostrzegający znaki czasu i pragnący, w duchu odpowiedzialności za skuteczność przekazu orędzia, wzbogacać proces katechetyczny za pomocą audiowizualnych środków, mogą w niniejszej publikacji znaleźć twórczą inspirację. Jej treść zmusza jednak do pewnej rozważliwej w korzystaniu z nich, podkreślając, że wszelkie środki dydaktyczne nie są celem samym w sobie, lecz zawsze pełnią funkcję służebną w stosunku do treści orędzia.

**Elżbieta Tkocz**

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2005, t. 38, z. 1, s. 267–270

*Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, [red.] Jan Walkusz, t. 3, Lublin 2004, 352 s.

Sekcja profesorów i wykładowców historii Kościoła Polskiego Towarzystwa Teologicznego corocznie w pierwszym tygodniu po Wielkanocy przeprowadza trzydniowe robocze spotkania własnego środowiska, które poświęcone są kolejno uchwalanym na poprzednim spotkaniu tematom. Wygłaszane referaty publikowane były w przeszłości sporadycznie, a od kilku lat ukazują się prawie corocznie w postaci odrębnych wydawnictw lub w istniejących periodykach dotyczących historii Kościoła. Owocem pełnienia od 3 lat funkcji sekretarza sekcji przez ks. prof. Jana

Walkusza jest redagowane przez niego wydawnictwo ciągle pt. *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, wydawane przez wydawnictwo KUL. W zamysłach jego założyciela ma ono służyć wymianie poglądów, doświadczeń i koordynacji twórczości polskiego środowiska historyków Kościoła. Tom na rok 2004 jest trzecim z kolei i zawiera teksty ze spotkania sekcji w kwietniu 2003 r. na Górze Świętej Anny. Jego tematem była czasopiśmienniczo-wydawnicza działalność Kościoła katolickiego w Polsce w XIX/XX w.

Jednym z ważnych środków duszpasterskiej funkcji Kościoła, zwłaszcza głoszenia Słowa Bożego, głównie od XIX w. jest aktywność na polu wydawniczym, realizowana w postaci druków ulotnych, periodyków, czy wydawnictw zwartych. Prezentowana publikacja nie ma charakteru monograficznego opracowania, gdyż taka wymagałaby przeprowadzenia jeszcze wielu źródłowych badań. Stanowi ona jedynie swoisty rekonesans i sygnalizuje różnorodność inicjatyw wydawniczych Kościoła na ziemiach polskich, głównie periodyków, w XIX i XX w. Dotyczy więc czasów rozbiorów Polski, okresu międzywojnia oraz czasów PRL. Do kompletności warto było zaplanować też artykuł dotyczący wyżej wymienionego zagadnienia w czasie II wojny światowej i okupacji.

Artykuł ks. J. Walkusza *Aktywność czasopiśmienniczo-wydawnicza Kościoła katolickiego w Polsce w XIX i XX wieku* jest wprowadzeniem w problematykę omawianej publikacji. W różnorodności tematyki dominuje terytorium Śląska, oczywiście tylko ówczesnego pruskiego. Na ten temat opublikowano 5 artykułów. Ks. A. Kielbasa w artykule *Początki prasy katolickiej na Śląsku* przedstawia skomplikowaną drogę katolickiej prasy, zwłaszcza polskojęzycznej, począwszy od epoki oświecenia XVIII w., XIX w., zwłaszcza reżymu pruskiego pierwszej połowy XIX w. Z tego okresu pochodzą jedynie oficjalne urzędowe periodyki związane z biskupem wrocławskim i głównie w języku niemieckim. Dopiero od zniesienia w 1848 r. przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma IV cenzury rozpoczął się w drugiej połowie XIX w. renesans takowej, początkowo związanej głównie z postaciami księży Józefa Vicka, Józefa Szafranka, Alojzego Fiecka. Później doszły dalsze inicjatywy innych księży i katolików świeckich. Ks. M. Kogut w artykule *Kreuzburger Zeitung jako źródło poznania dziejów Kościoła katolickiego w Kluczborku* przedstawił typowe, wydawane przez jedną z parafii Górnego Śląska, katolickie parafialne pismo o charakterze ekumenicznym, które ukazywało się od odwilży, tj. od 1860 do 1921 r. Po podziale Śląska w 1922 r. periodyk ten zaniknął. Tematyka sprowadzała się kolejno do publikacji rozporządzeń biskupa wrocławskiego, wiadomości parafialnych (katolickich i protestanckich), z życia Stowarzyszenia św. Józefa, katolickiej miejscowej szkoły, relacje z przedstawień parafialnych i zebrań miejscowych partyjnych organizacji. Periodyk ten był niemieckojęzyczny.

Ks. J. Pater w artykule *Zagadnienia historyczne we Wrocławskich Wiadomościach Kościelnych* prezentuje czytelnikowi wydawany w latach 1945–1983 urzędowy organ wrocławskiej kurii: pierwszy rozdział poświęcony jest jego dziejom i niemieckim poprzednikom, które były wzorcami omawianego periodyku. Takimi były m.in. „*Diöcesanblatt für den Klerus Fürstbischöflich Breslauer Diöces*”, „*Christliche Wochenblatt*”, „*Diöcesanblatt für den Klerus*”, „*Von der Katholischen Kirche*”, „*Breslauer Zeitschrift für Katholische Theologie*”, „*Schlesisches Kirchenblatt*” i „*Kirchliches Amtsblatt des Erzbischöflichen Ordinariats in Breslau*”. Układ treści poszczególnych numerów jest następujący: rozporządzenia Stolicy Apostolskiej, kościelnych i państwowych władz krajowych, zarządzenia biskupa i kurii oraz listy pasterskie, formacja i sprawy personalne duchowieństwa, wskazania oraz publiko-

wane pomoce duszpasterskie, katechetyczne i homiletyczne, wspomnienia pośmiertne, ogłoszenia i materiały historyczne. Szczególnie bogaty w treść jest ostatni dział, w którym publikowano artykuły i materiały źródłowe dotyczące zwłaszcza powojennych dziejów wrocławskiego Kościoła lokalnego. Numery, zwłaszcza z czasów PRL, mimo wszechwładnej cenzury państwowej zawierają dużo cennych dla historyka treści dotyczących trudnych dziejów Kościoła „Ziem Zachodnich” tego okresu. Z diecezji kresowych, oprócz Śląska, istnieje też opracowanie ks. bpa A. Szala *Tradycje czasopiśmiennictwa diecezji przemyskiej*, poświęcone inicjatywom wydawniczym diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego. Tematykę przedstawiono w kontekście XIX-wiecznych uwarunkowań politycznych Galicji, zwłaszcza pierwszej połowy tego wieku, tj. józefinizmu, poważnie krepującego działalność Kościoła. Na przykładzie problematyki stopniowego, lecz konsekwentnego rozwoju czasopiśmiennictwa, zwłaszcza w odrodzonej po 1918 r. Polsce, ukazany jest trudny proces wychodzenia Kościoła na terenie Galicji ze zniewolenia przez austriackie józefińskie państwo i włączenia się w życie terytorium kresowego mieszanego pod względem kulturowym.

Artykuły A. J. Szeinkego OFM *Góra Świętej Anny – franciszkański ośrodek kultu i kultury* oraz B. Kurowskiego OFM *Franciszkańskie apostołstwo polskiego słowa drukowanego na Górze Świętej Anny* dotyczą sanktuarium św. Anny i pełnionych przez nie funkcji religijnych i kulturowych wśród ludności Górnej Śląska. Pierwszy podaje właściwie dzieje tego ośrodka kultu religijnego, natomiast publikacja o. B. Kurowskiego przedstawia działalność edytorską tego ośrodka, która sprowadzała się głównie do wydawania modlitewników na użytek przybywających na Górę Świętej Anny pielgrzymów. Odrębne miejsce poświęcono wydawanym od początku XX w. franciszkańskim polskojęzycznym periodykom: „Posłaniec św. Franciszka” i „Głos świętego Franciszka” głównie na użytek świeckich członków III zakonu św. Franciszka. Działalność wydawniczą różnych zgromadzeń omówiono w artykułach ks. J. Dyla SAC *Wydawnicza działalność palotynów polskich w latach 1908–1993* oraz W. Umińskiego CM *Aktywność wydawnicza Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego à Paulo w okresie międzywojennym*. Owocem aktywności lazarystów w okresie międzywojennym XX w., oprócz drobnych ulotnych druków, było wydawanych 7 periodyków, 7 kalendarzy oraz opublikowanych 147 druków zwartych. Szczególną wartość ma gruntowny i oparty na bogactwie źródeł artykuł poświęcony palotynom.

Opracowanie ks. J. Mandziuka *Działalność wydawnicza duchowieństwa polskiego wśród Polonii w Niemczech* dotyczy głównie ukazującego się w tym kraju na przełomie XIX i XX w. periodyku „Wiarus Polski” oraz, po zakończeniu II wojny światowej, inicjatyw wydawniczych polskiego duszpasterstwa, zwłaszcza od 1975 r. Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech. Wśród podanej literatury lojalnie poinformowano czytelnika, że na temat duszpasterstwa polskiego w Niemczech powstały 3 doktoraty, w tym jeden na ATK napisany pod kierunkiem ks. J. Mandziuka (A. Kreffit, *Działalność wydawnicza polskich księży katolickich na ziemiach niemieckich od końca XIX w.*, Warszawa 1999, mps, 224 s.). Po zakończeniu wojny na terenie Niemiec znajdowało się ok. 2 mln Polaków, w tym ok. 100 tys. młodzieży i dzieci w wieku szkolnym, w 1945 r. wracających z obozów i z innych form pracy niewolniczej. Potrzeba roztoczenia opieką duszpasterską tych tłumów „bezdomnych” była dla Kościoła katolickiego w Niemczech poważnym wyzwaniem. W pracę duszpasterską wśród 2 mln. Polaków włączyli się też wracający z wygnania polscy księża. Dlatego szczególnie cenne dla tego duszpasterstwa były m.in.

inicjatywy wydawnicze: czasopisma, książki teologiczne, formacyjne, modlitewniki, zwłaszcza na użytek katechizacji. Autor słusznie też zauważył, że do bogatego życia wydawniczego polskiego duszpasterstwa i Polskiej Misji Katolickiej w tym kraju wpisuje się w latach osiemdziesiątych XX w. ks. Franciszek Blachnicki, założyciel Ruchu Światło-Życie. Przebywając w Niemczech od 1982 r., założył w Karlsbergu ośrodek Marianum, który w ramach działalności formacyjnej, po śmierci założyciela, kontynuuje bogatą działalność wydawniczą, zwłaszcza na użytek czujących więzy z kulturą polską obywateli Niemiec wywodzących się z polskiej emigracji końca XX w.

Artykuły zamieszczone na łamach trzeciego tomu niniejszego wydawnictwa, mimo że nie dają pełnego obrazu polskich inicjatyw wydawniczych katolickich periodyków w XIX i XX w., w znacznej części oparte na źródłach, wnoszą nową treść na temat aktywności Kościoła w Polsce w tym okresie. Treść wartościowego artykułu ks. J. Mandziuka pt. *Działalność wydawnicza duchowieństwa polskiego wśród Polonii w Niemczech* nie jest spójna, bo dotyczy dwóch odrębnych okresów: przełomu XIX i XX w. oraz aktywności polskiego duszpasterstwa po II wojnie światowej. W tych okresach na terenie Niemiec były dwie odrębne polskie emigracje: zarobkowa i składająca się z tych, których wojna wypędziła z domu i rzuciła na niemiecką ziemię. Autor potraktował pierwszy okres tylko symbolicznie, a skupił szczególną uwagę na drugim. Dlatego oba tematy nadają się na odrębne opracowania.

Oprócz treści merytorycznej opublikowanych artykułów, cenna jest inicjatywa redaktora serii ks. Jana Walkusza, dotycząca publikacji *Bibliografii podmiotowej polskich historyków Kościoła za lata 2000–2002* (119 stron) w bieżącym trzecim tomie serii. Jej autorami są ks. Jan Walkusz i Paweł Janowski. W następnym tomie (2005 r.) zapowiedziana jest bibliografia za rok 2003 itd. Przyjęto konwencję układu alfabetycznego autorów. Dołączony ich wykaz z podanymi przy nazwiskach stronami dotyczącymi ich bibliografii ułatwia korzystanie z niej. Informacje związane z poszczególnymi autorami publikowane są według kolejności: książki, studia, artykuły, recenzje oraz wykaz prac dyplomowych (od magisterskich do doktorskich), powstałych pod kierownictwem wskazanego historyka – promotora. W układzie alfabetycznym podawane są książkowe publikacje: autorskie, współautorskie, redaktorskie oraz recenzje i prace dyplomowe. Bibliografia ta, oprócz wartości merytorycznej, też będzie orientowała o aktywności twórczej środowiska polskich historyków Kościoła in gremio oraz poszczególnych jego członków.

**Ks. Józef Krętosz**

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2005, t. 38, z. 1, s. 270–271

*Księga imion i świętych*, t. V, oprac. H. Fros, F. Sowa, Kraków, Wydawnictwo WAM 2004, 627 s.

Omawiany tom tego dzieła kontynuuje alfabetyczną prezentację imion, poczynając od litery „R”, a kończąc na „U”, skupiając przy tym uwagę zarówno na imio-